

5 kap. Om ärekränkning

Innehåll

1 §	Förtal
2 §	Grovt förtal
3 §	Förolämpning
4 §	Förtal av avliden
5 §	Åtal

Inledning

Bland de objekt som lagstiftningen om brott mot person avser att skydda är även en persons ära. I svensk lagstiftning liksom i regel även i utländsk innefattar begreppet ära å ena sidan den aktning, det anseende som en person åtnjuter bland sina medmänniskor, hans »goda namn och rykte» (ära i objektiv mening) och å andra sidan hans egen känsla av att vara sålunda aktad och ansedd (ära i subjektiv mening). Kränkningar av äran i förstnämnda hänseende brukar kallas förtal, kränkningar i sistnämnda hänseende förolämpning. Förtal innefattar typiskt sett sådan beskyllning om brott eller annan gärning eller sådan uppgift om faktisk omständighet som meddelas till någon annan än den angripne och som är ägnad att nedsätta dennes anseende inom omgivningen. Förolämpning innefattar i första hand smädliga yttranden eller skymfliga beteenden mot någon i ord eller handling.

I den före BrB gällande svenska rätten upptogs de allmänna bestämmelserna om ärekränkning i 16:7–9, 11–13 och 15 SL. De grundläggande bestämmelserna om förtal fanns i 16:7 och 8 SL, medan förolämpning behandlades i 9 och 11 §§. Den huvudsakliga skillnaden mellan 7 och 8 §§ låg i att 7 § avsåg beskyllning om bestämt brott eller visst slag av brott och 8 § upptog utsättande eller fortspridande av rykte om gärning eller last som inte är straffbar men som är menlig för någons ära, goda namn och medborgerliga anseende. I 8 § ingick vidare beskyllning om gärning som utan att vara nedsättande för den beskylldes medborgerliga anseende dock är menlig för hans yrke, näring eller fortkomst. Uppdelningen av förolämpningsbrottet på 9 och 11 §§ byggde i stort sett endast på brottets svårhetsgrad.

Ärekränkingsbrotten kunde enligt äldre lag rikta sig endast mot enskild person. Om en ärekränkning riktades mot en juridisk person eller en kollektiv enhet av annat slag, kunde talan om ansvar föras endast om någon enskild person inom kollektivet kunde anses angripen genom ärekränkning. Enligt äldre rätt var inte heller ärekränkning mot avliden straffbar.

Enligt 16 kap. SL fick den som åtalades för ärekränkning inte till sitt freddande föra bevisning om sanningen av sin beskyllning annat än om beskyllningen avsåg brott och han kunde visa fällande dom på detta. Den som framställt en beskyllning kunde därför i regel utan vidare dömas för ärekränkning.

Bestämmelserna om ärekränkning i 16 kap. SL vållade meningsmotsättningar redan vid sin tillkomst, och de blev därefter vid olika tillfällen starkt kritiserade. I vissa hänseenden kunde lagen inte tillämpas. Den modifierades därför i rättstillämpningen, som delvis gick egna vägar vid sidan om lagen. (Se *Hammar skjöld*, Om falsk angivelse och ärekränkning, 1875, *Thyrén*, Kommentar till SL kap. 16, 1919 och *Nelson*, Rätt och ära, 1950 samt diskussion i NKÅ 1960 s. 59 ff.)

Även om en handling i ett visst fall uppfyllde de för förtal eller förolämpning uppställda brottsförutsättningarna, kunde gärningsmannen efter vad som allmänt erkändes i doktrin och praxis vara att anse såsom straffri på grund av s.k. intressekollision. Härmed avses sådana fall där någon handlat för att främja ett allmänt eller enskilt intresse och behovet att tillgodose detta intresse bedöms såsom starkare än behovet av skydd mot ärekränkning. Åtgöranden av personer som på ett eller annat sätt tillhör offentligheten, t.ex. de som intar en framskjuten ställning inom det politiska livet eller som anars framlägger sin verksamhet till allmänhetens bedömning, är sålunda un-

derkastade en allmän kritikrätt som i inte oväsentlig grad begränsar ärekränkingsbestämmelsernas räckvidd. Att omtala förhållanden som är nedsättande för någon annans anseende kan vidare ingå såsom ett led i fullgörandet av en tjänsteplikt eller annan laglig skyldighet och på grund härav medföra frihet från ansvar. Så kan exempelvis vara fallet då någon har att yttra sig rörande sökandena till en viss anställning eller befattning eller då ett vittne har att uttala sig inför domstol. Enskilda intressen som motiverar att nedsättande uppgifter lämnas om en annan person kan föreligga i vissa fall, såsom i samband med ifrågasatt äktenskap eller kompanjonskap, i ett adoptions- eller vårdnadsärende eller vid anställning i enskild tjänst.

Bestämmelserna om ärekränkning i 5 kap. BrB bygger i huvudsak på den traditionella uppfattningen om syftet med kriminaliseringen av ärekränkning. De ansluter till äldre rätt i fråga om den allmänna omfattning av brottsbestämmelserna och uppdelningen av dessa på två huvudtyper, förtalsbrott och förolämpningsbrott. Det nya i BrB ligger främst i att förtalsbrotten utformats på något annat sätt än i SL.

Vid tillkomsten av BrB bröt emellertid meningarna om hur ärekränkingsbestämmelserna bör utformas sig mot varandra. Straffrättskommittén, departementschefen och lagrådet intog i viss mån principiellt skilda ståndpunkter.

Kommittén föreslog en grundlig revidering av bestämmelserna om förtal. Den ansåg nämligen att förbudet mot sanningsbevisning hade medfört att personer som utsatts för ärekränkning ofta funnit sig föranlättna att avstå från att söka domstols hjälp för att vinna upprättelse, även då en sådan åtgärd skulle varit i hög grad befogad. En förutsättning för att vinna upprättelse var att bevisning rörande beskyllningens osanning eller grundlöshet tilläts. Å andra sidan framhöll kommittén att förbud mot sanningsbevisning i vissa situationer framstod som starkt motiverat.

Departementschefen fann, att kommittéförslaget lade alltför stor vikt vid det osanna eller ogrundade i en ärekränkande uppgift. Lagtexten blev därför omarbetad i syfte att kraftigare framhäva det förhållandet, att nedsättande uppgifter om annan bör – även om de är riktiga – få lämnas endast om det är påkallat av ett befogat allmänt eller enskilt intresse.

I anslutning härtill anförde departementschefen vid 1958 års lagrådsremiss:

Människan i ett samhälle, icke minst i ett modernt samhälle, är hänvisad att på olika sätt och i olika plan leva i gruppmedskap med andra. Om därför någon angriper annan genom att om honom utsprida nedsättande uppgifter och därigenom försöker inrikta gruppens känslor mot honom, så kan detta vara ett farligt angrepp, som för den angripne kan leda till uteslutning ur gruppmedskapen eller försvårade livs-
 betingelser på olika sätt. Däri ligger förtalsbrottets natur och grunden till dess kriminalisering. Brottet utgör ett angrepp på annans ställning i samhället som kräver beivran, lika väl som angrepp på annans kroppsliga integritet och rörelsefrihet. Utmärkande för förolämpningsbrottet är att det kränkande uttalandet riktar sig icke till andra medlemmar av gruppen utan till den berörda personen själv, och kriminaliseringen avser att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen.

Det torde emellertid ligga i sakens natur att möjligheterna att genom åtal vid domstol komma till rätta med ärekränkning oftast är ringa. Kommittén menar att detta sammanhänger med förbudet mot sanningsbevisning. Det synes emellertid tveksamt om detta antagande är riktigt annat än i begränsad utsträckning. Svårigheterna att domstolsvägen ingripa mot ärekränkning torde vara betydande även i länder där sanningsbevisning i ärekränkingsmål är tillåten. Det är nämligen tydligt att ett yttrande ofta kan vara kränkande, oavsett riktigheten av däri ingående faktiska moment, och att därför bevisning om ett påståendes oriktighet icke alltid undanröjer kränkningen. Kommittén anför att det typiskt sett är ett farligare angrepp på någons anseende att om honom lämna uppgift om ett faktum, som i och för sig är nedsättande, än att framföra ett allmänt förklenande omdöme om honom. Detta kan väl stundom vara riktigt, men det innebär icke annat än att det förra uttalandet verkar mer suggestivt än det senare; i båda fallen ligger det kränkande i det direkt eller indirekt uttalade omdömet om den kränktes person. De flesta yttranden, som förekommer i det dagliga umgänget mellan människor, utgör en blandning av fakta och omdömen. Kränkande och skadebringande uttalanden har ofta skenet av fakta men visar sig vid en närmare analys till övervägande delen bestå av suggestiva värderingsord, omdömen och slutledningar. Det kränkande i en uppgift om ett faktiskt moment, t.ex. att en person vid något tillfälle blivit dömd för brott, kan ligga i den både för sagesmannen och åhörarna underförstådda bibetydelsen, att han är en moraliskt mindervärdig, allmänt opålitlig person. Det är icke alldeles säkert att motbevisning av den lämnade uppgiften undanröjer sagesmannens och åhörarnas samförstånd härom. En annan form av kränkande uttalande består i det skeva urvalet av fakta. Vissa i och för sig riktiga uppgifter lämnas, medan andra som skulle ställa dessa i deras rätta belysning förtiges. Fakta är alltså i detta fall riktiga men det därav skapade helhetsintrycket oriktigt; den kränkta har tydligen svårt att komma till rätta härmed genom sanningsbevisning. Enligt min mening har kommittén överskattat möjligheterna att man med sanningsbevisets frigivande skall kunna röja i förtals och bakdanteriets snårskog.

Även om det praktiska värdet av att ärekränkning är kriminaliserad ofta kan ifrågasättas, bör dock lagbestämmelser härom bibehållas och utformas så effektivt som det är möjligt. Sådana brott kan skapa svåra lidanden för den enskilde och förödande sociala skadeverkningar för denne; ärekränkning bör därför kunna beivras vid domstol. Det föreligger naturligt nog betydande svårigheter att i lagen klart angiva var gränsen skall gå mellan tillåtet och otillåtet yttrande. Jämväl motstående intressen måste beaktas. Kriminaliseringen av ärekränkning i syfte att skydda den enskilde mot obehöriga angrepp medför inskränkningar i yttrandefriheten. Det är därför ofrånkomligt att åstadkomma en avvägning, som tillgodoser kravet på yttrandefrihet inom olika samhällsområden. Detta krav gör sig gällande med sådan styrka att det i rättspraxis blivit tillgodosett vid sidan om lagens stadganden. Det torde knappast vara möjligt att låta denna avvägning komma till ett fullständigt uttryck i lagen. Den måste bli beroende av gängse samhälleliga värderingar, som kan komma att förskjutas med samhällsutvecklingen. Ärekränkingsbrotten måste alltså, i högre grad än andra brott, bli till sin omfattning beroende på domstolens bedömning i varje särskilt fall.

Vid utformandet av bestämmelser om ärekränkingsbrott torde det vara motiverat att, liksom i gällande rätt och i kommittéförslaget, skilja mellan förtalsbrott och förolämpningsbrott. Delvis olika synpunkter gör sig nämligen gällande beträffande dessa båda slag av brott. Det kan sålunda anföras skäl för att lagens bestämmelser bör vara vidsträcktare, då det gäller att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen. I sådana fall torde även okvädinsord och helt allmänna omdömen av kränkande innehåll böra kriminaliseras. Då det gäller uttalanden om någon synes däremot yttrandefriheten kräva att det kriminaliserade området endast omfattar yttranden, vilkas innehåll ej är alltför vagt. På grund av de nuvarande ärekränkingsbestämmelsernas otillfredsställande utformning har stadgandena om förolämpning i SL 16:9 och 16:11 kommit att uppfattas såsom subsidiära till bestämmelserna om förtal i 16:7 och 16:8. Det saknas anledning att bibehålla en dylik konstruktion av lagbestämmelserna. Utmärkande för brottstypen förolämpning bör vara att uttalandena riktar sig till den kränkta. Om de samtidigt utgör ett förtalsbrott, synes stadgandena om sådant brott böra ha företräde. Bestämmelserna om förtalsbrott bör innefatta en uttömmande reglering av denna brottstyp.

Lagrådet anmärkte:

Svårigheterna att på lämpligt sätt avgränsa de former av förtal och annan ärekränkning som böra straffbeläggas äro uppenbara. Det är många intressen som brytas mot varandra och någon fast reglering som ger klar vägledning för bedömningen i olika fall eller fullt ut tillgodoser alla berättigade synpunkter torde icke kunna vinnas. Skönsmässig avvägning mellan motsatta intressen måste godtagas i större utsträckning än eljest.

I remissprotokollet betonas främst den enskildes intresse att vara skyddad mot nedsättande uppgifter om honom. Föredragande departementschefen framhåller att människorna äro hänvisade till att leva i gruppgemenskap och att det kan vara ett farligt angrepp, om någon genom nedsättande uppgifter riktar gruppens känslor mot en medlem av gruppen. I detta förhållande låge grunden till förtalsbrottets kriminalisering. Beträffande förolämpningsbrottet anser departementschefen det utmärkande vara, att det kränkande uttalandet riktar sig icke till andra medlemmar av gruppen utan till den berörda personen själv. Kriminaliseringen avsåge i detta fall att skydda den enskilde mot direkta angrepp med smädliga tillmälen.

Den av departementschefen framhållna synpunkten på gruppgemenskapen är otvivelaktigt betydelsefull. Säsom skäl till kriminalisering av förtal torde emellertid kunna åberopas även hänsynen till den angripnes egna känslor. Hans psykiska balans och välbefinnande kan otillbörligt skadas. Från denna synpunkt sett föreligger icke så stor skillnad mellan förtal och förolämpning.

Den i remissprotokollet framhävda synpunkten synes ha lett till att sanna uppgifter enligt förslaget kriminaliserats i för stor omfattning. Det är i vart fall svårt att i den föreslagna lagtexten finna stöd för den begränsning i detta hänseende som enligt lagrådets mening är önskvärd.

I anledning av lagrådets anmärkning ändrades avfattningen av reglerna om yttrandefrihet beträffande sanna eller skäligen grundade uppgifter i 5:1 andra stycket BrB för att ge klarare uttryck åt vad som åsyftas. Uppläggningsen i 1958 års departementsförslag blev emellertid i princip bibehållen i BrB.

BrB upptar endast ett centralt ärekränkingsbrott, förtal. Vid sidan om förtal finns i BrB ett annat ärekränkingsbrott, förolämpning, avseende smädliga yttranden, skymfliga beteenden och dylikt. Det straffbara området vid ärekränkingsbrotten har såtillvida utvidgats, att skydd införts även för avlidna. Straffrättskommitténs förslag om liknande skydd för juridiska personer har inte blivit genomfört. Detsamma gäller kommitténs förslag om upptagande bland förmögenhetsbrotten av straff för ekonomiskt förtal.

5 kap. BrB innehåller brottstyperna förtal (1 §), grovt förtal (2 §) och förolämpning (3 §). Dessutom finns i kapitlet regler om förtal av avliden (4 §) och om åtal (5 §).

Vad avser ärekränkning genom tryckt och annan media krävs särskilda överväganden med beaktande bl.a. av det speciella ansvarighetssystem som upprätthålls enligt tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Dessa frågor har sin största betydelse vid brottstypen förtal och kommer därför att särskilt beröras vid 1 §.

Beträffande förarbetena till 5 kap. BrB hänvisas till NJA II 1962 s. 140.

Ärekränkingsbrotten behandlas av *Jareborg*, *Brotten* h. 1, 2:a uppl. 1984, s. 290–307, samt av *Axberger*, *Tryckfrihetens gränser*, 1984, s. 216–251. Frågan om den territoriella tillämpligheten av stadgandena i 5 kap. behandlas av *Falk*, *Straffrätt och territorium*, 1976, s. 240 f.

1 § Den som utpekar någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller eljest lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning, dömes för förtal till böter.

Var han skyldig att uttala sig eller var det eljest med hänsyn till omständigheterna försvarligt att lämna uppgift i saken, och visar han att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den, skall ej dömas till ansvar.

Kommentar

Ärekränkingsbrotten uppdelas i förtal (1 och 2 §§) och förolämpning (3 §). Förolämpning är så till vida en subsidiär brottstyp, att 3 § är tillämplig endast om gärningen inte är belagd med straff enligt 1 eller 2 §; däremot får bestämmelsen om förolämpning inte användas såsom ett allmänt reservstadgande vid fall av lindrigt förtal eller förtalsliknande fall. (NJA II 1962 s. 141.)

Huvudregeln om förtal finns i 1 § första stycket. Den kompletteras av ett i andra stycket upptaget stadgande om yttrandefrihet vid intressekollisioner och andra privilegierade situationer. Härtill kommer en i 2 § upptagen strängare straffskala för grovt förtal. Enligt 4 § medför förtal av avliden i vissa fall ansvar enligt 1 eller 2 §.

Enligt 1 § första stycket skall dömas för förtal, om någon utpekar en annan person såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt eller annars lämnar uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Till ansvar skall dock enligt andra stycket inte dömas, om han var skyldig att uttala sig eller om det annars med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken och han visar att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den.

Med detta undantag är förtal straffbart oavsett om beskyllningen var sann eller inte. Trots att ordet förtal språkligt torde innebära att den lämnade uppgiften är osann eller ogrundad har det ansetts kunna användas som brottsbeteckning även för sådana fall i vilka sanningsfrågan är likgiltig. Den som i oträngt mål äventyrar sin nästas heder och ära får finna sig i att bli dömd för förtal.

Vad först angår huvudregeln i 1 § första stycket består *den brottsliga gärningen* vid förtal i att om någon lämna uppgift som är ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Som exempel nämns i brottsbeskrivningen att utpeka någon såsom brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt. Även i det som exempel nämnda fallet skall det vara fråga om sådana uppgifter som kan dra med sig andras missaktning.

För straffbarhet är tillräckligt, att beskyllningen är ägnad att utsätta den beskyllde för andra människors missaktning. Någon bevisning om att beskyllningen faktiskt medfört sådan verkan behöver inte förebringas. Denna ståndpunkt, som i regel intas i utländsk rätt, torde överensstämma med den i äldre svensk rätt (Nelson, Rätt och ära s. 169 f.).

Brottet består i att 1) om en människa 2) till annan än denna lämna 3) en uppgift 4) av nedsättande beskaffenhet. I samtliga dessa fyra hänseenden är det straffbara området enligt BrB något vidsträcktare än straffrättskommittén föreslagit. De fyra momenten skall här närmare behandlas vart för sig.

Förtal måste rikta sig *mot en människa*. Uppgiften skall gälla en levande person; att kränka en avlidens ära faller inte under definitionen i 1 § men kan bli straffbart på grund av hänvisningen i 4 §.

Bestämmelserna om ärekränkning avser enligt sin lydelse uttalanden som riktar sig mot någon viss person. Kommittén föreslog att genom ett liknande hänvisningsstadgande som beträffande avliden kriminalisera förtal av bolag, förening eller annat samfund, stiftelse eller annan sådan inrättning. Detta förslag blev emellertid inte antaget.

Ärekränkingsbrott enligt 16 kap. SL kunde rikta sig endast mot enskilda personer men inte mot juridiska personer eller kollektiva enheter av annat slag. Talan om ansvar för en ärekränkning som riktats mot en juridisk person eller annan kollektiv enhet kunde föras endast om någon enskild person inom kollektivet kunde anses utpekad genom ärekränkningen. Denne kunde då föra talan om ärekränkning för egen del (jfr rättsfallet NJA 1950 s. 250).

På grund av att särskilt stadgande om ärekränkning mot kollektiva enheter saknas måste huvudregeln i 1 § tolkas något mera extensivt. I anslutning till äldre rättstillämpning bör således huvudregeln anses tillämplig på sådana yttranden som formellt avser t.ex. en juridisk person, en kår, invånarna i ett hus eller annan grupp men som måste så förstås att en eller flera bestämda personer därigenom utpekas. (Jfr angående identifiering av den förtalade *Strömholm*, Teaterätt, 1971, s. 27.)

Till de objektiva förutsättningarna för straffbarhet hör vidare att ärekränkande uppgifter lämnas till annan än den beskyllde.

Det förutsätts att uppgiften lämnas till någon annan än den ärekränkte. Har uppgiften lämnats endast till denne eller har uppgiften, trots att den var riktad till tredje man, nått endast den ärekränkte, kan ansvar för förtal inte komma i fråga. Däremot kan i sådant fall gärningen vara straffbar såsom förolämpning. Förtalsansvar förutsätter inte att uppgiftslämnaren riktat sig till tredje man utan det är tillräckligt, att denne är närvarande. Föreligger förtal, skall inte dömas för förolämpning.

Brottet är att anse som fullbordat så snart uppgiften kommit till tredje mans kännedom. Något uttryckligt krav på att uppgiften för att vara straffbar skall lämnas till någon som inte förut känt till dess innehåll uppställs inte i lagtexten, men i uttrycket »lämnar uppgift» ligger att man inte utan vidare kan stämpla som förtal exempelvis att två personer, som båda känner till ett rykte om någon annan, sinsemellan samtalar härom. Att uppgiften nått en viss större spridning utgör inte någon förutsättning för straffbarhet. En sådan omständighet kan emellertid ha betydelse för straffmätningen.

Med att en uppgift lämnas avses såväl det fall att gärningsmannen själv framställer uppgiften i fråga som det fall att han sprider vidare en uppgift som han på ett eller annat sätt fått kännedom om. Framställandet eller fortspridandet kan ske på olika sätt. Vanligen sker det genom yttrande i tal eller skrift men även andra sätt kan ifrågakomma, t.ex. att visa en teckning, ett fotografi eller en film som innefattar beskyllning av det slag som avses i paragrafen. Till skillnad från vad som ofta gäller vid förolämpning är det den ärekränkande uppgiftens innehåll och inte sättet för dess lämnande som är av avgörande betydelse. Framförandet kan ske i form av en insinuation eller genom att på annat sätt misstänkliggöra någon. Uppgiften kan lämnas genom konkludenta handlingar. Det kan sålunda under vissa omständigheter utgöra förtal att bland någons tillhörigheter placera tjuvgods eller andra föremål och därigenom antyda att denne gjort sig skyldig till brott eller annan nedsättande handling. Departementschefen underströk, att en sådan åtgärd i vissa situationer måste anses ingå under den i lagtexten använda brottsbeskrivningen. Sker tillvitelse i form av åtal eller angivelse därtill eller annan anmälan till myndighet, kan bestämmelserna i 15:5–7 BrB bli tillämpliga. (Se beträffande konkurrensfrågan *Nelson*, Rätt och ära s. 310 och vid 15:5–7 BrB.)

Vid förtal förutsätts – i motsats till vid förolämpning – att en uppgift lämnas.

I straffrättskommitténs förslag beskrevs förtalsbrottet såsom uppgift angående gärning eller omständighet som är nedsättande för någons anseende. Den ärekränkande uppgiften skulle alltså avse en gärning eller någon annan omständighet som uppges ha inträffat eller föreligga, ett faktum. Departementschefen fann emellertid kommitténs begränsning av förtalsbrottet alltför snäv och föreslog en utvidgning av det såsom förtal straffbara området genom borttagande av kravet att den ärekränkande uppgiften måste avse bestämd gärning eller omständighet. BrB avfattades i enlighet med departementsförslaget.

Förtal omfattar således enligt BrB inte endast uppgifter om en bestämd gärning eller omständighet utan även mera allmänna ärekränkande omdömen. Straffbarhet enligt 1 § förutsätter dock att det är uttalanden med en viss bestämdhet. Det skall vara fråga om vad som kan sägas vara en uppgift, inte ett blott värdeomdöme.

För straffbarhet förutsätts slutligen, att uppgiften är av nedsättande beskaffenhet. Den skall vara ägnad att utsätta den beskyllde för andras missaktning. Det utmärkande för uttalandena bör vara att de genom sitt innehåll typiskt sett duger för att utsätta denne för andras missaktning. För att ytterligare klargöra innebörden av förtalsbrottet har, som exempel, i brottsbeskrivningen angivits att någon utpekar en annan person som brottslig eller klandervärd i sitt levnadssätt. I båda fallen skall det vara sådana uppgifter som kan dra med sig andras missaktning; det måste således vara fråga om en brottslighet eller klandervärd levnadssätt av allvarligare beskaffenhet.

Kommittén ville i detta hänseende för straffbarhet kräva att uppgiften avsåg något som är nedsättande för den beskylldes anseende, dvs. hans »goda namn och rykte». Beträffande den sålunda i kommittéförslaget upptagna brottsförutsättningen uttalade kommittén, att utgångspunkten för bedömandet av en persons anseende är den sociala värderingen på hans ort och inom hans egen samhällsgrupp eller personkrets. Det skall alltså inte krävas att den ärekränkande uppgiften är nedsättande för den kränktes medborgerliga anseende enligt den uppfattning som kan sägas vara allmänt rådande eller förhärskande i samhället i dess helhet, utan det är tillräckligt att uppgiften är nedsättande för den kränktes anseende i de särskilda kretsar som han tillhör. Denna miljö får emellertid inte bestämmas för snävt. En närmare prövning av dessa frågor kan enligt kommittén överlämnas till domstolarna. Enligt BrB är det än tydligare, att det för ansvar inte krävs att uppgiften är nedsättande enligt den allmänna eller förhärskande uppfattningen i samhället. I lagtexten talas om »andras missaktning».

Till skillnad mot äldre rätt är inte avsett att beskyllning om brott alltid skall anses nedsättande. Endast om brottet i det särskilda fallet är av beskaffenhet att ådra den beskyllde andras missaktning kan ansvar för förtal komma i fråga. Enligt kommittén måste visserligen en beskyllning om brott i regel anses vara nedsättande för den beskylldes anseende, men i vissa fall kan den gärning som beskyllningen avser vara av sådan art att den inte är ägnad att ha dylik verkan, exempelvis ett påstående om att någon begått en lindrig trafikförseelse eller annan ordningsförseelse.

En beskyllning som inte är nedsättande för den beskylldes anseende men som är menlig för hans yrke, näring eller fortkomst hänfördes i kommittéförslaget – i motsats till i äldre lag – inte till ärekränkingsbrotten. En bestämmelse mot sådant ekonomiskt förtal ville kommittén införa bland förmögenhetsbrotten. Någon motsvarighet till det av kommittén föreslagna stadgandet om ekonomiskt förtal finns inte i BrB. I sin motivering till avstyrkande av kommitténs förslag anförde departementschefen, att spridande av oriktiga eller ogrundade uppgifter om en persons yrkesutövning eller ekonomiska förhållanden tydligen ofta kunde åtkommas som vanlig ärekränkning. (Jfr *Strömholm*, Teatterätt, 1971, s. 26 med not 5.)

Som skäl mot förslaget anförde departementschefen vid lagrådsremissen 1958 att, i den mån det vore fråga om sådana närings- och ekonomiska förhållanden som inte kunde sägas ha något samband med det personliga anseendet, det föreslagna stadgandet hade sin väsentliga betydelse i förhållandet olika näringsidkare emellan och således berörde spörsmål som lämpligast borde regleras i lagstiftningen mot illojal konkurrens.

I rättsfallet NJA 1987 s. 336 fördes talan om skadestånd för förtal av en personalledare mot ett fackförbund. I målet behandlades frågan om en uppgift, som lämnats till förbundets företagsupplysning om förbundets beslut att avråda sina medlemmar att ta anställning hos företagsledarens företag, kunde anses uppfylla rekvisitet »lämna uppgift». Frågan besvarades jakande. Uppgiften ansågs dock inte varit ägnad att utsätta företagsledaren för andras missaktning. I ett annat avsnitt av målet befanns ett värdeomdöme, ett i ett brev gjort uttalande att företagsledaren funnits klart olämplig som personalledare, ha tillräcklig bestämdhet för att kunna utgöra förtal. Uttalandet måste enligt HD anses ha varit ägnat att utsätta företagsledaren för missaktning i hans omgivning och uppgiften befanns vara av sådant slag som avses i 5:1. HD ogillade emellertid den förda skadeståndstalan med tillämpning av bestämmelserna i paragrafens andra stycke efter-

som uppgifterna varit försvarliga att lämna i förhandlingssituationen. För förtal (grovt) dömdes i NJA 1992 s. 594 en man som, kvinnan ovetande, filmat ett samlag mellan honom och en kvinna. Genom visning av filmen för andra lämnades uppgifter som ansågs ägnade att utsätta henne för andras missaktning. I NJA 1994 s. 637 dömdes för förtalsbrott (tryckfrihetsbrott) en ansvarig utgivare av tidning för ett reportage som innehöll fotomontage där kända personer förekom i sexuella situationer genom att deras ansikten fogats samman med andra personers kroppar. HD uttalade att särskilt i förening med reportaget i övrigt måste bilderna anses ägnade att utsätta målsägandena för andras missaktning. Ett bryskt agerande av en domare innefattade inte ärekränkning i NJA 1977 s. 43. I RH 1989:117 bedömdes om i ett radioprogram en person utpekats som klandervärd i sitt levnadssätt eller om däri lämnats uppgift som var ägnad att utsätta henne för andras missaktning. Åtalet ogillades. Uttalanden om en läkare befanns i RH 1994:14 utgöra förtal. I RH 1996:61 ansågs kritiska uppgifter om en chef i brev, med hänsyn till att de lämnats till en högre chef, inte vara ägnade att utsätta den klandrade för andras missaktning. En annons på en linje i Internet bedömdes som förtal, grovt brott, i RH 1997:61.

Det i första stycket beskrivna brottsområdet inskränks väsentligt genom *regeln i andra stycket om yttrandefrihet* vid intressekollisioner och andra privilegierade situationer. Den som lämnat en kränkande uppgift är fri från ansvar om han var skyldig att uttala sig eller om det annars med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att lämna uppgift i saken. I båda fallen måste han dock visa, att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den.

Såsom allmän regel kan den som åtalas för ärekränkning inte fria sig från ansvar genom att bevisa sanningen i sina uppgifter. Någon allmän rätt att alltid få säga sanningen, även då uttalandena är kränkande, finns inte. Emellertid måste en avvägning ske mellan skyddet mot kränkande yttranden och kravet på yttrandefrihet. I vissa situationer måste intresset att skydda medborgarna mot kränkande uttalanden få vika. Med hänsyn till att *intressekollision* är särskilt vanlig vid brottstypen förtal har i 5:1 andra stycket BrB uttryckligen angivits, att uppgifter som lämnas i dylika situationer i regel faller utanför det kriminaliserade området.

Till klargörande av vilka situationer som äsyftas anförde departementschefen vid lagrådsremissen 1958:

I den offentliga diskussionen, såväl i tal som i skrift, upprätthålles i vårt land en vidsträckt yttrandefrihet. Denna yttrandefrihet är grundvalen för ett demokratiskt samhällsskick. Det måste finnas utrymme för den politiska debatten, liksom också andra samhällseliga, kulturella och vetenskapliga frågor måste få ventileras, även om därigenom enskilda personer skulle i viss mån angripas. Ett annat viktigt område, där yttrandefriheten bör särskilt beaktas, är den yrkesmässiga nyhetsförmedlingen. Det är ett allmänt samhällseligt intresse att nyhetsförmedlingen är fullständig och vederhäftig, och detta intresse kan därför ofta få väga över den enskildes anspråk på skydd mot kränkande uttalanden. Jag åsyftar därvid den rutinmässiga strömmen av nyheter om händelser av olika slag, men däremot icke sensations- eller skandaljournalistik som ej står i samband med den egentliga nyhetsförmedlingen. Det kan i detta sammanhang erinras om att pressorganisationerna utarbetat publiceringsregler som i flera viktiga hänseenden ger upplysning om de normer som anses böra iakttas. Avgivandet av tjänstevisord, vare sig i enskild eller allmän tjänst, är en vanlig situation, där konflikt mellan olika intressen kan uppkomma. Även i övrigt torde uppgifter som lämnas för att tillgodose ett berättigat allmänt eller enskilt intresse få anses lämnade i en på samma sätt privilegierad situation.

I lagtexten har inte närmare angivits de olika situationer då allmänt eller enskilt intresse påkallar lämnande av uppgift och denna därför bör anses fri från ansvar. Det i lagtexten upptagna förbehållet om frihet från ansvar, då uppgiftslämnaren var skyldig att uttala sig eller det var försvarligt att han yttrade sig lagfäste emellertid resultatet av en lång utveckling i rättspraxis. I föregående upplagor av denna kommentar lämnas en ur straffrättskommitténs betänkande, SOU 1953:14 s. 204–212, hämtad redogörelse för rättstillämpningen på detta område.

När det gäller andra privilegierade situationer än egentliga intressekollisioner får avgränsningen av dessa fall ske enligt lagtextens ledande princip för bedömandet, nämligen att för straffbarhet fordras att gärningen med hänsyn till de omständigheter under vilka den skedde inte var försvarlig. En närmare bestämning av det straffbara området har överlämnats till rättstillämpningen.

I det vid kommentaren till första stycket berörda rättsfallet NJA 1987 s. 336 ansågs det ha varit försvarligt att ett fackförbund i en förhandlingssituation till sin motpart, ett arbetsgivareförbund, lämnat viss uppgift som var att bedöma som förtal mot en företagsledare. Fråga om det varit försvarligt att lämna uppgift i saken prövades, i tryckfrihetsprocess, i NJA 1966 s. 565. Målet gällde ansvar för förtal mot en död man, Dag Hammarskjöld, genom återgivande i tidning av en tidskriftsartikel. Uppgiftslämnandet ansågs inte vara försvarligt. I NJA 1987

s. 285 I var fråga om ansvar och skadestånd med anledning av att i ett TV-program av betydande allmänintresse fällts uttalanden om två polismän, vilka namngivits, innefattande förtal (yttrandefrihetsbrott) av dem. Inte heller i detta fall var det försvarligt att lämna uppgifterna. Se även förtal i skönlitterär bok i SvJT 1970 rf. s. 2. Skäligen grund utslöt ansvar i SvJT 1977 rf. s. 33. I RH 1982:81 var fråga om ansvar för förtal för uttalanden som inför rätta gjorts i mål om äktenskapsskillnad och vårdnad. Talan ogillades därför att det ansågs försvarligt att uppgifterna lämnades. Lämnande av nedsättande uppgifter, som bedömdes som förtal, i anmälan till socialnämnd ansågs inte ha varit försvarligt i RH 1992:58. Se om försvarligheten även *Strömholm*, Teaterrett, 1971, s. 30.

Med bestämmelsens avfattning har även åsyftats att lagfästa en viss frihet beträffande yttranden i »förtrolig sammanlevnad och vänskap», såsom det heter i det numera upphävda kungl. brevet den 24 april 1754 angående undantag från vittnesplikt beträffande sådant som talas mellan fyra ögon. Även om ingen egentlig intressekollision föreligger, kan omständigheterna vid uttalandet av en nedsättande beskyllning om annan i vissa fall vara sådana, att man måste säga att uttalandet inte var obehörigt eller oförsvarligt. Umgänget människor emellan kräver en inte obetydlig frihet att om annan meddela även sådant som är nedsättande. Utrymme måste finnas för en ganska vidsträckt yttrandefrihet inom familjen eller andra kretsar av närstående. Vid bedömning om ett nedsättande yttrande som har fällts under sådana förhållanden var försvarligt får i första hand beaktas den omedelbara situationen, dvs. när, var och till vem uttalandet gjordes, men även en sådan omständighet som syftet med uttalandet är av betydelse. Sett ur den beskylldes synpunkt kan gränsen för straffbarheten även sökas i svaret på frågan om genom beskyllningen den naturliga gränsen för hans integritet över-skridits.

Enligt departementschefen har med formuleringen av lagtexten kommit till klart uttryck, att lagen accepterar en det dagliga livets yttranderätt beträffande sådant som riktigt återger vad som hänt. Även den bedömning av förtroliga meddelanden som kommit till uttryck i motiven till 1958 års departementsförslag har erforderlig täckning i lagtexten.

Bestämmelserna i 1 § är inte så att förstå, att det aldrig skulle kunna anses straffritt att lämna en osann eller ogrundad uppgift, som är ägnad att utsätta någon för andras missaktning. Av motiven till ärekränkingsbestämmelserna framgår att i praxis utbildade principer om straffrihet vid intressekollision och andra privilegierade situationer, t.ex. med hänsyn till yttrandefriheten och den

yrkesmässiga nyhetsförmedlingen, kan tillämpas även i fall på vilka andra styckets formulering till synes passar mindre väl. Det ligger dock i sakens natur att gränserna för det område, där en privilegierad bedömning kan komma i fråga, måste bestämmas snäva då fråga är om osanna eller ogrundade uppgifter. Det kan vara godtagbart att makar emellan berätta ett löst rykte endast för att vara underhållande men inte att ett sådant rykte återges i en tidning därför att det kan väntas tilldra sig ett allmänt intresse. Även om tidningsartikeln formellt tar avstånd från ryktet och betecknar det som ogrundat är återgivandet i regel straffbart (NJA 1966 s. 565).

Till de privilegierade situationerna torde kunna hänföras vissa fall av s.k. retorsion, dvs. att den förörrättade själv framkallat den kränkande handlingen. Även om svensk lag aldrig innehållit någon särskild regel om retorsion, torde enligt en allmän uppfattning gälla att yttranden av en i och för sig förgriplig karaktär, vilka framkallats genom ärekränkning, ofredande e. dyl., på grund härav i viss utsträckning betraktas såsom ursäktliga och följaktligen inte är straffbara. Beträffande förtal har genom framhävandet att gärningen skall framstå såsom icke försvarlig givits en antydning om möjlighet till frihet från ansvar i vissa hithörande fall.

Andra stycket upptar också en regel om *sanningsbevisning*. Den som lämnat en kränkande uppgift måste för att vid intressekollision eller annan privilegierad situation gå fri från ansvar visa, att uppgiften var sann eller att han hade skäligen grund för den.

Av 1 § andra stycket följer, att bevisning rörande uppgiftens sanningshalt får föras i sådana fall, då det med hänsyn till omständigheterna får anses ha varit försvarligt att lämna uppgift i saken. I övriga fall är straffbarheten oberoende av om uppgiften är med sanningen överensstämmande eller ej. Konsekvensen härav blir att något behov av att föra bevisning i sanningsfrågan regelmässigt inte föreligger. För bedömning av brottsligheten i andra fall än de som avses i 1 § andra stycket krävs inte att domstolen får närmare kännedom om vilka grunder som kan åberopas för riktigheten av den uppgift som har föranlett ärekränkingsåtalet.

Förbud mot sanningsbevisning är alltså huvudregel. Endast om intressekollision eller annan i 1 § andra stycket avsedd privilegierad situation föreligger är sanningsbevisning tillåten.

Vid tolkningen av BrB har man således att utgå från att lagen straffbelägger ärekränkande beskyllning vare sig den är sann eller inte. Beskyllningens sanning eller osanning får därför inte bli föremål för bevisning i ärekränkingsmålet. Det är inte en beskyllnings sanningslöshet, som är grunden varför den skall bestraffas, utan det obehöriga i att beskyllningen framställs. Från denna grundsats görs emellertid undantag för de fall av intressekollision och liknande som i 1 § andra stycket beskrivs såsom fall där den beskyllande var skyldig att uttala sig eller det annars med hänsyn till omständigheterna var försvarligt att han lämnade uppgift i saken.

Frågan om en sådan situation förelåg får naturligtvis bli föremål för bevisning. I princip ligger väl, i enlighet med allmänna regler om bevisningen i brottmål, bevisbördan rörande denna fråga på den åtalandes, den beskylldes, sida. Av sakens natur följer dock att ett påstående av den tilltalade om en sådan situation inte förtjänar avseende om det inte stöds av omständigheterna. Mycket ofta är det emellertid utan att någon särskild bevisning behöver förebibras klart om en situation av denna beskaffenhet var för handen.

Om så var fallet står det öppet för den tilltalade, den som framställt beskyllningen, att förebibras bevisning som annars varit utesluten. Han får nämligen söka bevisa att han hade skäligen grund för att uttala sig som han gjort och t.o.m. att söka bevisa sanningen av beskyllningen. Lyckas han förebibras sådan bevisning skall han frikännas.

I de fall där intressekollision eller liknande föreligger skall således den tilltalade kunna gå fri även om han inte bevisar att beskyllningen var sann. Det räcker att han visar att han hade skäligen grund för beskyllningen. Vad som skall fordras måste vara olika i olika situationer.

Det är givet att om den tilltalade söker bevisa att hans beskyllning var sann, det från andra sidan får föras motbevisning i detta avseende. Däremot torde det inte böra tillåtas denna sida att i annat fall söka bevisa att beskyllningen var osann, något som den beskyllde kan önska göra för att få sin oförvitlighet ådagalagd eller för att söka påverka straffmätningen. Det kan inte vara lagens mening att den tilltalade, den beskyllande, skall vara avskuren från sanningsbevisning utom i vissa situationer men däremot den beskyllde, eller åklagaren, ha rätt att dra in frågan om sanningen när han så finner för gott.

I detta sammanhang kan betonas att domstolens processledande verksamhet blir av särskild betydelse i ärekränkingsmålen, framför allt i fråga om vilken bevisning som enligt bestämmelserna i 1 § andra stycket skall tillåtas. I de fall där

sanningsbevisning är tillåten bör domstolen noggrant övervaka att endast för bevisning relevanta fakta dras fram i rättegången. Det får inte förekomma att den åtalade tillåts i målet införa nya, mera preciserade kränkningar och föra bevisning om dem. Med hänsyn till vad som sagts är det i ärekränkingsmål av särskilt stor vikt att rätten vid förberedandet av huvudförhandlingen gör sig noga underrättad om vilka bevismedel parterna vill åberopa samt med ledning härav avgör om viss bevisning skall tillåtas eller med stöd av 35:7 RB avvisas. För ändamålet kan anordnas särskild huvudförhandling (45:14 och 47:22 RB).

Att i BrB närmare ange de krav som i skilda fall av privilegierade situationer bör ställas på svaranden i ett förtalsmål har inte ansetts möjligt. De krav som får ställas måste, såsom departementschefen förutsatt, anpassas efter omständigheterna. Ytterlighetsfallen är, såsom lagrådet framhållit, å ena sidan att någon vid straffansvar är pliktig att uttala sig, och å andra sidan att en ärekränkande uppgift lämnas utan att det är påkallat av något som helst allmänt eller enskilt intresse.

Om någon är pliktig att uttala sig kan det inte fordras att han skall vara beredd att i en senare ärekränkingsprocess förebära några bevis för riktigheten av en ärekränkande uppgift som hör till saken. Han har endast att förklara vad han stöder uppgiften på. Även om någon hörs av en myndighet t.ex. inom socialtjänsten är det naturligt att han öppet meddelar myndigheten vad han iakttagit. I andra privilegierade fall kan situationen vara den att vederbörande bör vara beredd att kunna anföra plausibla skäl för uppgiften samt iaktta viss försiktighet vid användningen av vad han tror sig veta. Såsom framhållits under lagstiftningsärendets behandling måste vidare i fråga om tidningarnas verksamhet för nyhetsförmedling hänsyn tas till de förhållanden under vilka journalister arbetar. Beträffande meddelande som lämnas i förtroende måste beaktas om det kan vara av betydelse att mottagaren varnas eller om annat giltigt skäl till meddelandet föreligger, men även i övrigt måste förtroliga meddelanden anhöriga eller vänner emellan lämnas fria från ansvar, om rimliga anspråk på försiktighet iakttagits. Misstänks någon för grovt brott kan det ur allmän eller enskild synpunkt vara särskilt angeläget att misstanken framförs exempelvis till en överordnad, även om några bevis inte är kända. Man kan således inte generellt fordra, att större försiktighet iakttas när uppgiften innefattar en allvarigare beskyllning, på annat sätt än att vederbörande inte får uttala sig mera bestämt än han har rimligt fog för att göra samt måste välja tid och rum på lämpligt sätt. Såsom departementschefen framhållit, är det emellertid uppenbart, att en uppgift om ett mycket allvarligt och graverande förhållande i regel inte bör lämnas utan att man är klart

förvissad om uppgiftens tillförlitlighet, medan man då det gäller ofarligare ting kan vara försvarad med att gå mera lättvindigt till väga. Departementschefen framhöll också, att kravet på kontroll av tillförlitligheten av vad man säger i allmänhet torde få anses mindre i en förtrolig krets än eljest.

Fråga om uppgiftslämnaren haft skälig grund för lämnad uppgift prövades i det förut nämnda rättsfallet NJA 1987 s. 336 samt i tryckfrihetsmålet NJA 1987 s. 285 II, i vilket fördes skadeståndstalan av en hemsamarit och hennes make mot ett tidningsföretag och tidningens ansvarige utgivare med anledning av artiklar i en daglig tidning som innehöll uppgifter som innebar att makarna utpekades för brottsligt förfarande mot en gammal kvinna hos vilken hemsamariten tjänstgjort. Se även SvJT 1977 rf s. 33, RH 1988:97 och RH 1994:14.

Att en beskyllning avser brott medför enligt BrB i princip inte att den intar någon särställning i förhållande till andra beskyllningar. Har den beskyllde blivit dömd för brottet medför detta i princip inte att man straffritt får beskylla honom för detta eller uppge att han blivit dömd för brottet. Såsom torde framgå av det föregående, måste emellertid från denna ståndpunkt göras vittgående undantag.

Det kan vara straffbart att dra fram en gammal dom ur glömskan om det inte föreligger beaktansvärda skäl att göra det. Det måste dock vara tillåtet att omtala domar som fallts så nyligen att ett omtalande härav hör till den legitima nyhetsförmedlingen. Dessutom måste det också vara straffritt i ganska stor utsträckning att som varning fästa andras uppmärksamhet på att någon begått brott eller ådragit sig misstanke därom.

I en förtalsprocess som avser beskyllning för brott kan därför bli fråga om beskyllningens sanning. Därvid är emellertid inte i och för sig avgörande om brottet varit eller blir föremål för dom. Förutsatt att situationen var sådan att bevisning om beskyllningens sanning får föras, kan man tänka sig olika situationer.

Har det påstådda brottet inte tidigare varit föremål för åtal, kan det tänkas att den tilltalade är i tillfälle att föranstalta om åtal för brottet antingen genom att såsom målsägande själv väcka åtal eller genom att förmå åklagare eller den som är målsägande att anställa ansvarstalan. Kommer åtal till stånd, kan det vara lämpligt att ärekränkingsmålet enligt 32:5 RB förklaras vilande i avbidan på dom i det andra målet. Skulle båda målen höra under samma domstols prövning, kan möjlighet föreligga att enligt 45:3 RB uppta dem till gemensam handläggning.

Har den gärning som beskyllningen avser tidigare varit föremål för domstols prövning och har därvid åtalet ogillats, utgör detta inte något hinder för att frågan om beskyllningens sanning görs till föremål för särskild bevisning i ärekränkningens målet. Enligt 30:9 RB innebär res judicata endast att, sedan dom vunnit laga kraft, fråga om ansvar för gärning som genom domen prövats inte åter får tas upp. Hinder föreligger inte att i annat avseende ta frågan under förnyat övervägande. Detta kan ske exempelvis i samband med fråga om skadestånd eller annat enskilt anspråk i annat mål än där talan om ansvar förts. Ärekränkningens målen intar i detta hänseende inte någon särställning. Det ligger dock i sakens natur att det endast i undantagsfall kan förekomma att frågan om sanningen i en beskyllning om brott görs till föremål för ny bevisning då friande dom rörande brott föreligger. Med hänsyn till domstolens befogenhet enligt 35:7 RB att pröva vilken bevisning som skall tillåtas, har det inte ansetts erforderligt att införa någon bestämmelse av det slag som förekommer i vissa utländska strafflagar avseende att sedan friande dom fallit, bevisning i ärekränkningens målet inte får föras rörande beskyllningens sanning.

Vad nu sagts om rätt att föra sanningsbevisning rörande fråga som tidigare prövats av domstol är i princip tillämpligt även för det fallet att den påstådda brottsliga gärningen prövats i samband med skadeståndstalan eller annat enskilt anspråk.

Såsom *subjektivt rekvirit* fordras för ansvar att gärningsmannen haft uppsåt i någon form i förhållande till de i första stycket angivna objektiva brottsförutsättningarna. Han skall således uppsåtligen ha lämnat en uppgift om en annan person och därvid ägt kännedom om de omständigheter som gjorde uppgiften ägnad att utsätta denne för andras missaktning. Eftersom bland de objektiva rekvisiten inte ingår att uppgiften skall vara osann, ingår inte heller bland de subjektiva att fråga skall vara om medveten osanning. Trodde han att uppgiften var sann saknar denna uppfattning betydelse för det personliga ansvaret. Han kan dock gå fri från ansvar under de i andra stycket angivna förutsättningarna som är oberoende av gärningsmannens uppsåt.

För ansvarsfrihet enligt andra stycket förutsätts till en början att den som lämnade uppgiften var skyldig att uttala sig eller att det objektivt bedömt var försvarligt att lämna uppgift i saken. Det är således inte gärningsmannens egen åsikt om han hade tillräcklig anledning att uttala sig i saken som är avgörande. Var uttalandet objektivt sett försvarligt och uppgiften objektivt sann går gärningsmannen fri från ansvar även om han inte kände till att så var fallet. Han går

fri även om uppgiften var osann eller dess sanningsenlighet oviss i det fall han hade skäligen grund för att hålla den för sann. Här ligger så till vida ett subjektivt moment, att gärningsmannen går fri från ansvar, om han vidtagit skäligen mått och steg för att förvissa sig om uppgiftens sanning eller annars hade tillräcklig grund att hålla den för sann. (Se *Jareborg*, Straffrättens ansvarslära, 1994, s. 235 f.) – Fråga om gärningsmannen handlat uppsåtligen vid lämnande av uppgifter som var ägnade att utsätta annan för missaktning var under bedömning i rättsfallet NJA 1990 s. 231.

Vad angår förtal genom tryckt skrift förtjänar framhållas att den för en tidning ansvarige likväl som en enskild person vilken som helst har skyldighet att, innan han sprider en ärekränkande uppgift om någon, kontrollera riktigheten av uppgiften, om han inte ändå kan framlägga tillräcklig grund för denna. Vid bedömning om från tidningens sida skäligen mått och steg vidtagits för att kontrollera en uppgift bör beaktas såväl de särskilda betingelser under vilka pressen arbetar med hänsyn särskilt till kraven på snabb nyhetsförmedling som det särskilda ansvar som åvilar tidningsmännen såsom yrkesmän på grund av den stora spridning deras uppgifter erhåller. Frågan om förtal genom tryckt skrift skall strax vidare beröras. Motsvarande beaktande bör ske när fråga är om ansvar för yttrandefrihetsbrott.

Straffet är för normalgraden endast böter, medan för grovt förtal enligt 2 § stadgas böter eller fängelse i högst två år. Departementschefen uttalade i detta sammanhang att en ekonomisk påföljd ofta är den mest ändamålsenliga. Genom den möjlighet domstolen har att kombinera böter med skadestånd torde domstolen kunna bestämma en lämplig reaktion. Särskilt då skada och lidande vållats den kränkte genom att den kränkande uppgiften fått stor publicitet och ärekränkaren ekonomiskt utnyttjat sina uttalanden är det påkallat att den kränkte erhåller ett skadestånd som sätts tillräckligt högt för att bereda honom skäligen gottgörelse för skada och lidande. I övrigt hänvisas till vad som anförts vid 2 §.

Vad beträffar ärekränkningens förhållande till *tryckfrihetsförordningen* stadgas i 7:4 TF att såsom tryckfrihetsbrott skall anses, om gärningen begås genom tryckt skrift och är straffbar enligt lag, bland annat, förtal sådant det är beskrivet i BrB. Enligt 8:1 TF gäller vidare att för tryckfrihetsbrott genom periodisk skrift svarar i första hand utgivaren. Vid bedömning av fråga om ansvar för honom skall enligt 8:12 anses som om vad skriften innehåller införts däri med hans vetskap och vilja. Den eller de andra personer som genom författande av artiklar eller på annat sätt medverkat till att skriften fått visst innehåll är utslut-

na från ansvar. Anledningen härtill är att ett dylikt ansvar skulle kunna verka hämmande på yttrandefriheten. Ett nödvändigt komplement till yttrandefriheten har ansetts vara att artikelförfattare och andra bidragsgivare till en tidning skall kunna göra anspråk på anonymitet (3 kap. TF). Motsvarande gäller i fråga om ärekränkande gärningar som sker i ljudradio, television eller film. *Yttrandefrihetsgrundlagens* yttrandefrihetsbrott motsvarar de gärningar som i TF upptas om tryckfrihetsbrott. I 5:1 YGL hänvisas till 7:4 TF. Ansvarighetsreglerna upptas i 6 kap. YGL. Enligt 7 § i nämnda kapitel anses den som ansvarar för yttrandefrihetsbrott ha haft kännedom om innehållet i framställningen och ha medgett dess offentliggörande. Rätten till anonymitet regleras i 2 kap. YGL. En utförligare redogörelse för författningarnas innehåll lämnas vid kommentaren till 20:3 BrB.

I rättsfallet NJA 1976 s. 150 var fråga om i olika nummer av en periodisk skrift förekommande yttranden kan sammanföras med varandra så att genom dem ett enda tryckfrihetsbrott – förtal – anses begånget.

De tryckfrihetsrättsliga reglerna innebär att den ansvarige utgivaren för en tidning i stort sett får svara för en i tidningen införd artikel som om han själv skrivit den, oavsett om han i verkligheten inte ens tagit del av den innan den infördes. Bedömningen av subjektiva omständigheter måste då gestalta sig något annorlunda vid tryckfrihetsbrott och yttrandefrihetsbrott än vid förtal i andra sammanhang. Uppsåtsbedömningen torde få utföras huvudsakligen med ledning av artikelns innehåll, de yttre omständigheter varunder denna tillkommit samt det syfte som med hänsyn härtill framkommit. Den ansvarige kan inte undgå att uppsåtet tillräknas honom enbart genom att hänvisa till att han inte tagit del av den aktuella artikeln eller till att han personligen inte hyst det relevanta uppsåtet. (Se SOU 1947:60 s. 156 och 260 samt prop. 1948:230 s. 39 f., 62 f., 93 och 173 f. ävensom *Kjellin* i Förvaltningsrättslig tidskrift 1952 s. 327 f.; se även *Petrén-Ragnemalm*, Sveriges grundlagar, s. 453, *Axberger*, Tryckfrihetens gränser, 1984, s. 97 och *Jareborg*, Straffrättens ansvarslära, 1994, s. 230 f.) – Ansvarig utgivare av en tidning fälldes i rättsfallet NJA 1991 s. 155 till ansvar för förtal för att en löpsedel, som utarbetats av en medarbetare i tidningen, av misstag fått en formulering varigenom en person utpekats som brottslig. HD uttalande, att den ansvarige endast under extrema omständigheter kan undgå ansvar för en artikel av sådant innehåll att dess offentliggörande objektivt framstår som ett tryckfrihetsbrott.

I viss mån likartade svårigheter kan uppkomma vid tillämpning i yttrandefrihetsmål av bestämmelserna i andra stycket av 5:1 BrB. Formuleringen i stadgandets senare del anknyter – för det fall att uppgiften inte styrks vara sann – omedelbart till vad som var bekant för uppgiftslämnaren och bevisbördan läggs på honom. Då berörda stadgande skall tillämpas på t.ex. en tidnings ansvarige utgivare, inriktas bevisningen normalt på att så långt anonymitetsskyddet det medger styrka att utgivaren, när han lät införa artikeln, med hänsyn till utförda kontrollåtgärder eller annars förfogade över upplysningar, som utgjorde skäligen grund för de uttalanden varom i målet är fråga. Det bör observeras att det egentliga föremålet för bevisningen inte torde bli om den tilltalade ansåg sig ha skäligen grund utan om han ägde kännedom om sådana omständigheter som vid ett objektivt bedömande kan anses ha utgjort skäligen grund.

I NJA 2003 s. 567 avses tryckfrihetsbrott. En ansvarig utgivare fälldes för förtal efter att nedsättande osanna uppgifter om en offentlig person lämnats på en löpsedel. Enligt HD var det försvarligt att lämna den osanna uppgiften eftersom det att en sådan person skulle medverka i en pornografisk film får anses vara av så allmänt intresse att detta har företrädare framför intresset att skydda den enskilda. Uppgiften var dock inte sann och uppgiftslämnaren hade inte heller skäligen grund för att den.

Slutligen kan i detta sammanhang nämnas att av pressens samarbetsnämnd utgivits »Spelregler för press radio tv» som innehåller bl.a. publicitetsregler. Reglernas efterlevnad bevakas av pressombudsmannen och pressens opinionsnämnd. Se *Cars*, SvJT 1981 s. 1 ff. och 317.

2 § Är brott som i 1 § sägs att anse som grovt, skall för *grovt förtal* dömas till böter eller fängelse i högst två år.

Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om uppgiften genom sitt innehåll eller den omfattning i vilken den blivit spridd eller eljest var ägnad att medföra allvarlig skada.

Kommentar

Såsom framhållits vid 1 § på tal om straffet har brottet förtal uppdelats på två grader, en för normala och en för grova fall. De grova fallen behandlas under brottsbenämningen grovt förtal i 2 §. (NJA II 1962 s. 141.)

Straffskalan omfattar böter eller fängelse i högst två år. Under förarbetena angavs inte något exempel på när för grovt brott straffet bör stanna vid böter. Här kan emellertid hänvisas till vad nedan anförs om förtal genom tryckt skrift.

Såsom vägledande exempel på omständigheter som kan föranleda att förtal skall bedömas som grovt anges i lagtexten att den ärekränkande uppgiften genom sitt innehåll eller den omfattning i vilken den blivit spridd eller annars var ägnad att medföra allvarlig skada. Särskilt om det är uppenbart att gärningsmannen insåg att den lämnade uppgiften var osann eller ogrundad eller hans motiv var att skada den förtalade, bör brottet bedömas som grovt såvitt den skada som var att befara inte framstod som alltför ringa. – För grovt förtal dömdes i det under 1 § omnämnda rättsfallet NJA 1992 s. 594. Det anfördes att uppgifterna lämnats i en mycket integritetskränkande form och fått stor spridning samt även i övrigt varit ägnade att medföra allvarlig skada för den kränkta. Fotomontage av sexuella situationer bedömdes som tryckfrihetsbrott innefattande grovt förtal när tidningen spreds i hela landet och uppgifterna av målsäganden upplevts som grovt kränkande i NJA 1994 s. 637. Ansvar för grovt brott kunde efter juryns ställningstagande inte ifrågakomma när makar skildrades. Att sätta in en annons på Internet bedömdes som grovt brott i RH 1997:61 eftersom uppgiften fått mycket stor spridning.

Förtal genom tryckt skrift torde enligt straffrättskommittén ofta komma att bedömas som grovt brott, eftersom stor spridning av uppgiften är en försvårande omständighet. Detta uttalande föranledde vid remissbehandlingen svenska tidningsutgivareföreningen till en gensaga. Enligt föreningens mening kan inte det förhållandet att tryckt skrift kommit till användning vid uppgiftens spridande få föranleda att brottet mekaniskt blir att anse såsom grovt. Huruvida ett förtals-

brott, som förövats genom att en osann uppgift influerats i en periodisk skrift, skall anses som grovt, borde bedömas med hänsyn till samtliga föreliggande omständigheter, där den publicitet uppgiften erhållit endast är en och knappast alltid den mest betydelsefulla faktorn. En uppgift, som inflyter i en tidning med stor upplaga, får i och för sig stor spridning. Om ingen av tidningens läsare känner till vederbörande, är emellertid den stora spridningen i sig utan större betydelse. Viktigare är att vid bedömningen de förhållanden, under vilka pressen arbetar, blir beaktade. Kravet på pressen att ge på en gång riktiga och snabba uppgifter ställde den mängden gång inför stora svårigheter.

Tydligen bör, såsom tidningsutgivareföreningen framhållit, vid förtal genom tryckt skrift beaktas inte enbart spridningens omfattning utan samtliga omständigheter vid brottet och särskilt de förhållanden under vilka pressen arbetar. Inte dess mindre torde förtal genom tryckt skrift ofta vara ägnat att medföra allvarlig skada och bör därför bedömas som grovt. Det måste emellertid uppmärksammas att vad som i subjektivt hänseende läggs utgivaren till last enligt de vid 1 § återgivna ansvarighetsreglerna kan framstå som en ren fiktion. Särskilt för sådana fall passar departementschefens vid 1 § återgivna yttrande, att en ekonomisk påföljd – böter jämte högt skadestånd – ofta är lämpligast.